

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Melati van Java. Dochter van Indië

Loo, G.C.G. van de

Citation

Loo, G. C. G. van de. (2014, January 14). *Melati van Java. Dochter van Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23020> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Loo, Geertje Cornelia Grietje (Vilan) van de

Title: Melati van Java : dochter van Indië

Issue Date: 2014-01-14

4 Een beschaafde jonge vrouw 1866-1871

Wat Marietje Sloot moest worden, stond al bij haar geboorte vast. Een Nederlands meisje, moeder en echtgenote, net zoals haar moeder voor haar. De tijden waren echter veranderd. In Marie's leven zouden er veranderingen in deze natuurlijk geachte bestemming ontstaan. In Nederland woedde nog steeds een brede maatschappelijke discussie over meisjesonderwijs, wat er mede toe leidde dat er een eerste meisje een universitaire studie medicijnen mocht beginnen. Toch was en bleef er verzet: die meisjestudie was nieuwwigheid, en waarom zou men vernieuwen als het oude altijd goed genoeg was geweest?

De meisjes zelf laveerden tussen het gezag van hun ouders en hun eigen wensen om een zelfstandig beroep uit te mogen oefenen. In deze jaren groeide een generatie meisjes op die anders was. Marie was niet alleen.

4.1 Katholieke meisjes

Carel en de zijnen waren terug in Indië, en over zijn mysterieuze ziekte werd niet meer gerept. In het jaar van terugkeer, 1866 dus, zou hij drie contracten krijgen voor evenzovele betrekkingen. Met ingang van 1 januari tot eind mei 1866 werkte hij als onderwijzer aan de gouvernementsschool te Buitenzorg, het latere Bogor, gelegen op enkele tientallen kilometers van Batavia. Hij begon met 200 gulden tractement per maand, dat na twee verhogingen uitkwam op 350 gulden.¹⁶³ In december werd hij eerste onderwijzer van de tweede rang aan de gouvernements tweede lagere school te Batavia, in dezelfde periode waarin hij bibliothecaris werd van het in augustus 1866 opgerichte Nederlandsch-Oost-Indisch Onderwijzers Genootschap.¹⁶⁴ In Batavia zou hij verschillende contracten uitiendienen, tegen een snel stijgend tractement. In 1867 werd hij hoofdonderwijzer van de openbare tweede lagere school in Batavia, met een tractement dat na periodieke verhogingen zou stijgen tot 460 gulden per maand. In dat jaar - 1867 - was Marie in januari 13 jaar geworden, Chrisje was 11 en Nico 8 jaar.

Nog voor zijn verlof had Carel vernomen dat de zusters Ursulinen zich in Indië hadden gevestigd om onderwijs aan meisjes te geven. De school op Noordwijk was op 1 augustus 1856 geopend.¹⁶⁵ Dat moet zijn belangstelling als onderwijzer hebben gehad en evenzeer zijn instemming als toegewijd katholiek. Daar kwam bij, dat monseigneur Vrancken, die persoonlijk zijn huwelijk met Wiesje had inzegenend, het initiatief had genomen voor de komst van de Ursulinen. Carel was het dus moreel verplicht dit initiatief te steunen. Leerlinges stroomden toe, maar er waren er altijd meer nodig, vooral van degenen die in het internaat verbleven. Dat bracht geld op, dat legitimeerde het bestaan van de kloosterschool en bovendien, dat verhoogde de kans op het toetreden van Ursulinen uit eigen kring. Voor de monseigneur moet de verantwoordelijkheid voor deze vrouwen en meisjes een grote zorg zijn geweest. Daarmee werd een weg gewezen voor elk katholiek huisvader die dochters had. Marie naar de Ursulinen sturen leek voor Carel al snel, zeker toen zijn tractement het toeliet, een voor de hand liggende beslissing.

Voor Marie moet dit na haar eerste kennismaking met de nonnenschool in Nederland, geen prettig vooruitzicht zijn geweest. Ze kon nog niet weten dat deze Ursulinen anders waren, in meerdere opzichten, en zeker een ander effect op de meisjes zou hebben dan Vrancken had kunnen vermoeden.

De eerste 'generatie' Ursulinen was afkomstig uit Sittard, waar Vrancken deken was geweest.¹⁶⁶ Daar had zich een school voor meisjes bevonden die goede resultaten

boekte. Vrancken wilde dit succes naar Indië halen, om zijn missiewerk te vergemakkelijken. In 1854 kocht hij voor het aanzienlijke bedrag van 30.000 gulden een woonhuis en zorgde voor betaling van de zeereis voor zeven bruiden van Christus. Zij kwamen naar Batavia, waar na enkele aanloopmoeilijkheden de school snel tot bloei kwam, zoals Vrancken aan Sittard schreef: 'Onze gestichten gaan bij voortduring gunstig onder Gods zegen vooruit. Het pensionaat telt in de zestig kostjufvrouwen uit de gegoede stand. Ons tweede gesticht, het externaat dat wij 1 maart 1859 geopend hebben, telt op heden reeds 94 élèves'.¹⁶⁷ In 1862 kwam zelfs de Gouverneur-Generaal op bezoek.¹⁶⁸ Met andere woorden, de school had een goede naam.

Marie schreef later louter positief over de 'liefdevolle zorg' van deze 'uitstekende leermeesteressen en leidvrouwen der jeugd', die 'goed onderwijs maar vooral ook een echte Europeesche opvoeding' gaven.¹⁶⁹ Deze was niet alleen bestemd voor meisjes van wie de ouders kennis hadden aan de bisschop, maar vooral voor de meisjes van wie de ouders in de verre buitengewesten woonden, zonder ook maar de eenvoudigste Gouvernementsschool. Bij de Ursulinen kregen ze modern onderwijs met traditionele elementen. Zo doceerden zij de kunst van de fraaie handwerken, die bij uitstek vervaardigd konden worden in de 'vrouwelijke' sfeer van het huiselijk domein, maar zij organiseerden ook openbare tentoonstellingen hiervan. Trots, competitiezin en een gevoel van eigenwaarde werden hiermee bevorderd, en dat waren eigenschappen die opmerkelijk goed aansloten bij de nieuwe tijd. Daarbij vormden de Ursulinen zelf een levende paradox. Ze waren vrouwen die de gelofte van gehoorzaamheid hadden afgelegd, net zoals een vrouw dat in een werelds huwelijk deed, maar zij waren veelal intelligente, zelfstandige en bereisde vrouwen, die zich zonder aardse echtgenoot uitstekend konden redden. Voor meisjes als Marie Sloot vormden zij een inspirerend voorbeeld, zoals ze dat ook voor generaties meisjes na Marie zouden zijn.

Bij dit alles kwam nog iets anders. Het onderwijs was gemengd, dat wil zeggen, katholieke en protestantse meisjes zaten naast elkaar. Niet iedereen juichte dat toe. Later schreef Marie hoe zij hierover dacht: 'Het pleit zeker voor den grooten tact en de humaniteit der Zusters Ursulinen dat zij tot aller voldoening de gemengde bevolking dezer scholen weten te besturen zonder in conflicten te komen, door de overtuiging en gevoelens van andersdenkenden niet te kwetsen'.¹⁷⁰ Een enigszins cryptische zin, waaruit vooral bleek, dat de omgang van katholieke meisjes met 'andersdenkenden' in de regel bepaald niet gemakkelijk verliep.

In deze sfeer, bij deze inspirerende vrouwen, moet Marie zich op haar plaats gevoeld hebben. Het leergierige meisje kreeg bij de zusters toegang tot een weelde aan kennis; er zal ongetwijfeld ook een bibliotheek zijn geweest. Daarbij bleef Marie veilig in de schoot van Indië, in de wereld waarin zij als normaal werd beschouwd. Deze keer waren de zusters de vreemden, die waar zij Limburgs van afkomst waren, Nederlands met een accent spraken. Hierbij kwam nog Marie's bewondering voor bijzondere vrouwen, die nu een uitweg vond in adoratie voor de zusters met wie zij zich in het katholieke geloof verenigd wist. Zij zag hier met eigen ogen, dat een ongetrouwde vrouw een godsvruchtig bestaan kon leiden, daarbij ontwikkeld mocht zijn en kon reizen. Dat zal haar aan het denken hebben gezet over haar persoonlijke levensbestemming. Er waren dus acceptabele katholieke alternatieven voor trouwen en moederschap. Het was niet strikt noodzakelijk om economisch afhankelijk te zijn van een echtgenoot. Er waren weliswaar wel vrouwen geweest die betrekkingen vervulden als gouvernante of vroedvrouw, maar die hadden niet wat de Ursulinen wel bezaten: een intelligente zelfstandigheid, gedragen door een katholieke infrastructuur.

Met deze wetenschap kwam ze na twee jaar thuis. Voor het oog nog steeds gehoorzaam. Maar innerlijk rijker, en onafhankelijker.

Na de terugkeer van de zusters Ursulinen wachtte Marie Sloot weer het besloten leven in de huiselijke gezinskring. Het moet een merkwaardige overgang zijn geweest. Bij de Ursulinen stond ontwikkeling centraal, studie en devotie gingen harmonieus samen. In de huiselijke kring zag zij in haar moeder wat ook zij eens zou moeten worden en waarop de komende tijd haar verder moest voorbereiden. En toch was de wereld waarin meisjes zich konden bewegen groter geworden dan voor de generatie ervoor, zeker voor een nieuwsgierig en leergierig meisje als Marie.¹⁷¹

Dankzij de haven stond Batavia direct in contact met de nieuwsstroom die uit Europa kwam. Nieuws in de vorm van boeken en *baren* (pas aangekomen reizigers), dat zijn weg vond in de stad. In Batavia verschenen maar liefst drie kranten, te weten *Het Bataviaasch Handelsblad*, *Het Nieuw Bataviaasch Handelsblad* en *De Java-Bode*, die de op Europa gerichte gezinnen voorzagen van informatie en amusement.¹⁷² Voor een volwassen man als Carel Sloot moet deze grotere toegang tot de wereld een genoegen zijn geweest, waarvan hij tegelijkertijd de gevaren inzag voor zijn jonge kinderen. Want zij moesten opgroeien tot goede katholieken, en voor de meisjes gold: tot beschaafde katholieke echtgenotes.

Thuisblijven moet voor Marie niet gemakkelijk zijn geweest. Een vermindering in contacten, een beperking in middelen van ontwikkeling, weinig nieuwe of opwindende bronnen van kennis tot haar beschikking, het kan niet anders of dit was een teleurstelling.

Al waren Wiesje en Carel zuinig op hun kinderen, toch voerden zij een levensstijl waarmee zijzelf en de kinderen in de wereld kwamen. Het gezin bezat verschillende rijtuigen om mee uit te gaan. Verder bezaten ze veel boeken, waaronder veel katholieke en historische werken. Er werd gemusiceerd; in huis bevonden zich: een 'mahoniehouten tabouret of muziekkastje' en 'eene uitmuntende nieuwe pianini van Jelmini' alsook een 'goede pianino van Pleig'.¹⁷³ Op deze kleinere piano's kreeg Marietje les, als deel van haar opvoeding. Zij had er 'een vreeselijken hekel' aan, vertelde ze later in een gesprek waarin ze zeldzaam openhartig over haar jeugd vertelde.¹⁷⁴ Gedwongen worden tot wat dan ook beviel Marietje Sloot niet en zeker niet in deze situatie, onthulde ze aan de interviewer: 'Voor muziek heb ik niet het minste gehoor, bekende zij ons. Hetgeen vreemd is, want mijn moeder was een begaafd musicienne.'¹⁷⁵

In het vraaggesprek leek Marie zich ervan bewust dat dit niet van muziek houden aangetrokken kon worden als ongevoelig, onvrouwelijk, hetgeen haar lezeressen en lezers minder kon aanstaan. En Marie leefde van de gunst van het publiek. Dus toen de interviewer vroeg naar eventuele andere liefhebberijen, antwoordde zij strategisch: 'Ik houd veel van handwerken'.¹⁷⁶ Dat was een mooi antwoord. Handwerken gold als een vrouwelijke deugd.

In het huiselijk domein zou Marie na de Ursulinen dus verblijven. Voor hoe lang? Die vraag kende verschillende antwoorden, afhankelijk van hetgeen de toekomst zou brengen. Het was gebruikelijk dat zij thuis bleef tot zich een echtgenoot aandiende. Het was denkbaar dat Marie een betrekking zou vervullen, wat een tweede keus was voor een vrouw, maar toch, het kon in principe, al waren er weinig betrekkingen voor vrouwen. Het aanbod ervan sloot meestal aan op het huiselijk domein en het betrof vooral werk dat matig betaald werd en een groot beroep deed op het vrouwelijk geacht vermogen zichzelf weg te cijferen. Advertenties voor posities als gouvernante, onderwijzeres en huishoudster stonden soms in de krant.

In deze jaren zal ook een andere overweging zijn opgekomen die Marie's toekomst raakte, want Carel zag het einde van zijn dienstverband naderen en moest dus een beslissing nemen waar hij en zijn gezin zouden gaan wonen.¹⁷⁷ Vooralsnog waren dit zorgen voor morgen, en het lijkt onwaarschijnlijk dat Marie inspraak kreeg. Het gezin woonde in Batavia, Carel had zijn werk en Marie moest of zij wilde of niet piano leren spelen. Zij zorgde voor Nico en Chrisje, als een moeder in de dop.¹⁷⁸ Of zij gelukkig was,

is de vraag, maar daarvoor bestaat een aanwijzing. In hetzelfde interview waarin zij zich over haar afkeer van muziek verwonderde, vertelde ze over de grote betekenis die de natuur in deze meisjesjaren voor haar had. Dan blijkt dat de interviewer een vertrouweling van haar is en het Indische leven kent. Een vraag naar vroeger maakt veel los bij de 69-jarige Marie: zij sluit haar ogen en de interviewer weet wat zij ziet:

de purperen bergen onder den flamboyanten hemel, de palmen in den vrede van maanlichte nachten, de waringins die iets hebben van de ziel der eeuwigheid, de tjemara's waardoor heen de wind zoo wonderlijk suizen kan, de bloemen, de rozen en de poekoel ampat en de melati, de melati die zoo zoet en weemoedig kan geuren....¹⁷⁹

Dan zegt Marie: 'In Buitenzorg is mijn ziel opengegaan voor de schoonheid der tropische natuur. Vanuit de voorgalerij van ons huis hadden wij het gezicht op den Salak... Iederen morgen, iederen avond...' ¹⁸⁰ Daarna zwijgt zij, evenals de interviewer, beiden verzonken in vergelijkbare herinneringen.

4.2 Schrijvende vrouwen

In Nederland bestond een voorzichtige traditie van schrijvende vrouwen, van publicerende vrouwen, en zelfs van publicerende en daarmee geld verdienende vrouwen. Zo waren er vrouwen als de romanschrijfsters Betje Wolff (1738-1804) en Aagje Deken (1741-1804), journaliste Anna Barbara van Meerten-Schilperoort (1778-1853), dichteres Petronella Moens (1762-1843) die in tijdschriften publiceerden, en er waren romancières als Elisabeth Maria Post (1755-1812), Fenna Mastenbroek (1788-1826) en Betsy Hasebroek (1811-1887).¹⁸¹ Hoe uiteenlopend zij ook waren, zij hadden twee kenmerken gemeen. Allereerst waren zij vanwege hun vrouw-zijn onderwerp van discussie: zowel het feit dat zij schreven en wat zij schreven bleek een verschijnsel te zijn dat al naar gelang de opvattingen van de tijdgeest met afkeuring (meestal) dan wel instemming (voorwaardelijk) werd begroet. De mannelijke auteur stond nooit op een vergelijkbare manier ter discussie.¹⁸² Ten tweede bleken zij hun onderwerpen overwegend in de huiselijke sfeer te kiezen, waarbij ook romantische natuurimpressies een plaats kregen. De opmerkelijke Van Meerten-Schilperoort onderhield via en in haar tijdschrift *Penélopé* een eigen netwerk van schrijfsters en journalistes, maar hoe vooruitstrevend dit ook was voor haar tijd, het tijdschrift diende wel te beantwoorden aan de commerciële wetten van vraag aan aanbod; de handwerkpatronen in het blad waren uiterst populair, de afdeling 'Lektuur' presenteerde het ideaalbeeld van de vrouw in de huiselijke kring. Als zij al iets leerde, dan moest dat 'in de eerste plaats ten behoeve van het huisgezin' komen.¹⁸³ Dergelijke observaties tonen aan dat vrouwen die als auteur in de publiciteit traden, een interessante positie bezaten. Dat gold zeker voor de generatie waarvan lezeressen als Wiesje van Haastert ook deel uitmaakten, dus de generatie die rond 1825 geboren was.¹⁸⁴ Deze generatie leek minder vrij te zijn dan de hierboven genoemde schrijfsters. Vermoedelijk kwam dit door golven discussies over de morele wenselijkheid van hun schrijfsterschap. Vrouwen en mannen behoorden in een eigen wereld te verblijven. Een vrouw die wetenschappelijke studies schreef, werd hier en daar met scheve ogen bekeken: het hoorde eigenlijk niet.¹⁸⁵

Deze denkbeelden zullen ook bij Louise van Haastert hebben postgevat, eens te meer, omdat zij een katholieke opvoeding ontving waarin de positie van de vrouw duidelijk omschreven was.

De generatie Marie Sloot zou een voorhoede zijn van meer schrijvende vrouwen. Zoals

later aan de orde zal komen, kende zij een grote schroom daarvoor. Maar die legde ze geleidelijk af: waarschijnlijk niet alleen door eigen gewenning, maar vermoedelijk ook door de opkomst van andere vrouwelijke auteurs. Al waren zij dan niet katholiek zoals Marie, zij waren wel zichtbaar als als vrouw. Dat in 1893 zelfs de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde deze auteurs uitnodigde om lid te worden, leek een bevestiging en erkenning van hun bestaan te zijn.

Marie Sloot was uiteraard niet ongevoelig voor maatschappelijke goed- of afkeuring. Bij de Ursulinen had ze het een en ander geleerd over eigenwaarde, haar nieuwsgierigheid naar de wereld was gevoed en haar verbeeldingskracht gestimuleerd. Als jong meisje vertelde ze haar broertjes en zusjes verhalen, hetgeen beschouwd kan worden als een voorbode van haar schrijfsterschap. Tussen vertellen en opschrijven lag het wilsbesluit om dat te doen. Niet schrijven, niet vertellen, zich een leven lang inhouden en op-offeren was voor Marie Sloot geen aanvaardbare optie. Ondanks haar waakzame ouders die erop letten dat hun dochtertje geen verkeerde invloeden onderging, moet Marie toch nagedacht hebben over haar toekomst, over haar kansen en haar wensen.

Waarschijnlijk ontstond in deze periode de basis voor haar diepgaande betrokkenheid bij de emancipatie van vrouwen en meisjes, voor een gevoeligheid voor vragen over het huwelijk en economische zelfstandigheid.

In een terugblik op een halve eeuw schrijfsterschap, gepubliceerd in 1922, beschrijft ze hoe het voor haar begon:

Ik schreef zonder ander doel dan om mij te uiten. Zoolang als ik me herinneren kon, woelden er allerlei fantasieën in mijn hoofd. Een woord, dat ik las of hoorde, de ontmoeting met een eenigszins opvallend persoon was voldoende om mijn geest aan het werk te zetten. Ik spon hun lotgevallen uit, ik fantaseerde hun huis, hun kleeven, hun familie en kon dan in mijn eentje op ons Indisch erf dwalen om het verhaal in elkander te zetten. Uiteindelijk kon ik het niet meer in mijn geest besloten houden; het moest er uit en zoo schreef ik cahiers vol, heel in 't geheim, niemand mocht het weten, doch het kwam toch uit.¹⁸⁶

Een pril schrijfsterschap was het, dat zich in deze jaren manifesteerde. Maar tegelijkertijd een hardnekkig schrijfsterschap, dat stand hield tegen alle maatschappelijke oordelen over schrijvende vrouwen in. Marie Sloot zou in deze periode dusdanig veel schrijven dat er later zowat een hutkoffer mee gevuld kon worden. Er was geen genre dat haar niet aantrok, want de verzamelde literaire arbeid zou ze later beschrijven als 'een heele bagage grootere en kleinere novellen, historische en andere schetsen, toneelstukken enz.'¹⁸⁷

Schrijven als uiting van de grote verbeeldingskracht die in haar woedde, maar ook schrijven om zichzelf een eigen wereld te scheppen, opgebouwd uit de elementen die zij kende of die zij in haar leven verlangde. In tegenstelling tot latere perioden in haar leven, was Marie zich hier niet of nauwelijks bewust van een publiek dat haar werk zou moeten waarderen en kopen. Zij probeerde haar pen uit, maar niet als een jongemeisjes-spel: 't Spreekt ook van zelf, dat mijn jonge meisjes geestdrift ook uitging naar de heldhaftige verdedigers van Troon en Altaar [...] en ik mijn eersten historischen roman aan hen wijdde en gaf daaraan *Voor God en Koning* tot titel.'¹⁸⁸ Het was een 'lijvig boek', licht de schrijfster verder toe, 'waarin natuurlijk allen [...] duivels schenen behalve degenen, die zich tot God en Koning bekeerden'. Dat was een verwijzing naar het Frankrijk van Marie Antoinette, waar het koningschap door de revolutionairen omvergeworpen was. Marietje Sloot was bepaald geen bewonderaarster van Napoleon, zoals haar grootvader dat was geweest. De kleine Napoleon had zij ingewisseld voor grote vorstinnen.

4.3 Actes

Evenals vele meisjes van haar generatie moest Marie Sloot een handwerkacte behalen. Dat was mooi, vrouwelijk en toch zelfstandig. Maar er kwamen geleidelijk meer mogelijkheden voor meisjes. Baanbrekend was de toelating in 1871 van Aletta Jacobs tot de Rijksuniversiteit Groningen als eerste vrouwelijke student in de medicijnen. In datzelfde jaar werd de eerste landelijke vrouwenvereniging van Nederland opgericht, onder de naam 'Arbeid Adelt'.¹⁸⁹ De vereniging profileerde zich met een handwerktentoonstelling te Delft, bezocht door Koningin Sophie die snel beschermvrouwe van de vereniging werd. Hoe ouderwets dit handwerkidee ook leek, er school een modern idee achter. De handwerken waren te koop waardoor de handwerksters in kwestie eigen inkomen konden verwerven. Wie dat waren, stond vermeld bij elk handwerk. Die openheid was uitzonderlijk, gezien het feit dat deze vrouwen uit de midden- en hogere klassen zo lieten merken geld te willen verdienen.¹⁹⁰

Of Marie's bekwaamheden op dit gebied dusdanig waren dat het een eventuele broodwinning kon worden, is niet bekend. Wel zal ze in deze periode een andere studie hebben opgevat, die daarvoor meer kansen bood. Zij wilde onderwijsactes behalen. Het was een voor de hand liggende keuze, aannemende dat zij daarin vrij werd gelaten. Haar vader als onderwijzer zag zijn oudste waarschijnlijk met vreugde in zijn voetsporen treden. Haar moeder, vroom en vrouwelijk, moet tevreden zijn geweest over deze bestemming als opvoedster; want mocht Marie zelf geen kinderen krijgen, dan kon zij zo haar van nature aanwezige moedergevoelens toch uiten.

Het beroep van onderwijzeres lag weliswaar in het verlengde van de sfeer van huwelijk met moederschap, maar het was een betaalde positie. De vrouw die een dergelijke werkkring bezat, kon daardoor in principe economisch zelfstandig zijn. In principe: want de vacatures voor onderwijzeressen waren nog altijd relatief schaars, zeker in vergelijking met die voor mannen. Naast het arbeidsveld in scholen, lagen deze betrekkingen vooral in de kringen van degenen die zich een huisonderwijzeres konden permitteren. In de regel was zij ook inwonend en at mee aan tafel, iets dat haar van de bedienden onderscheidde. Zij was iets 'meer' dan een gouvernante, die zich op jonge kinderen richtte, maar zij bleef toch altijd ondergeschikt. Niet iedereen had echter zoals Marie de keuze. Sommige vrouwen moesten werken, als de familie geen geld genoeg had om haar te onderhouden. Anderen, zoals Marie, mochten dat als zij wilden.

Marie leidde een rustig leven, als thuis wonend en studierend meisje. In hoeverre zij naar iets anders verlangde, is niet duidelijk. Jan ten Brink, die Marie Sloot ontmoette tijdens zijn bezoek aan grootvader Van Haastert, was in staat over de latere jaren een observatie te noteren: 'Zoo veel aan hare studie gewijd, heeft zij niet gezocht te schitteren op feesten of de aandacht tot zich te trekken in het openbare leven, zij heeft er de voorkeur aan gegeven den tijd te verdeelen tusschen omvangrijke lectuur en ernstige diepgaande studie'.¹⁹¹

Die 'feesten' en dat 'openbare leven' waren vanzelfsprekend aanwezig in het leven van Batavia. In principe was er voor een jonge vrouw een wereld aan frivool vermaak beschikbaar. Dezelfde Jan ten Brink wist dat frivole uit eigen ervaring te beschrijven in zijn populaire tweedelige roman *Oost-Indische Dames en Heeren* (1866), een uitgave die minstens zeven keer herdrukt werd. In zijn tekening van een feest in Batavia geeft hij ook een beeld van het belang van de huidskleur. Dat stemt tot nadenken over de huishoudelijkheid van Marie, die immers donker van uiterlijk was. Ten Brink schrijft:

De dansende wereld was hoofdzakelijk in twee groote afdeelingen gesplitst. De eerste afdeeling werd gevormd door eene soort van keurbende onder de jonge

dames, allen van echt Nederlandsche manieren en beschaving, dochters van hooge ambtenaren en leden der Indische regeering. De tweede groep bestond daarentegen uit meer Indische bestanddeelen, uit kleurlingen van verschillende nuancen, van een onmerkbaar geel tintje tot aan de zuivere koffiekleur toe. Bij de cavaliers zou men zulke splitsing moeielijker hebben kunnen tot stand brengen, daar bijna allen van echt Nederlandsch gehalte waren, waardoor dan ook nu en dan eene toenadering tusschen de twee afdeelingen der dansende dameswereld mogelijk werd.¹⁹²

Marie wist sinds haar bezoek aan Nederland maar al te goed tot welke groep zij behoorde: tot de categorie 'kleurlingen van verschillende nuancen'. Dan kon haar vader in zekere kringen nog wel een gerespecteerd onderwijzer zijn, Marietje Sloot zou nooit gerekend worden tot de *belles* van een bal.

Terwijl Marie zich voorbereidde op een mogelijke toekomst als onderwijzeres, dacht haar vader na over zijn toekomst. In 1871, het jaar waarin zijn oudste achttien jaar zou worden, ging hij met pensioen. Met dat vooruitzicht moest hij een belangrijke beslissing nemen, een die zowel hemzelf aanging als het gezin, en daarmee dus de toekomst van Marie, Chrisje en Nico. Carel zou na zijn aankomst in januari 1845, zesentwintig jaar in Indië hebben doorgebracht, minus een tweejarig verlof in Nederland. Hij moest beslissen waar hij met zijn gezin wilde wonen. In Indië, waar hij al bijna een kwarteeuw domicilie hield, kon hij zijn pensioen aanvullen met het geven van privé-lessen. Zijn naam, werkervaring en reputatie stonden vrijwel garant voor een toestroom van leerlingen. Daarbij waren alle leden van zijn gezin geboren en getogen in Indië, evenals zijn schoonmoeder Sajia voor wie hij mede de zorg droeg. De meisjes dienden te trouwen, uiteraard met een katholieke jongen die zijn goedkeuring zou kunnen wegdragen. Maar Nederland was zijn geboorteland. En alle argumenten die voor blijven pleitten ten spijt, besloot Carel naar Nederland te vertrekken. In augustus, maar eerst moest Marie haar examens afleggen.

Op 1 februari 1871 werd de 'acte van bekwaamheid als hulp-onderwijzeres' getekend door de examencommissie. Een gunstig gevolg van het 'voldoend examen' dat Marie Sloot had afgelegd in de 'Fransche en Engelsche talen'.¹⁹³ Met dit diploma werd de opvoeding en opleiding van Marie voltooid geacht. Voor een verdere opleiding ontbreken aanwijzingen. Hulp-onderwijzeres zijn betekende al heel wat, het was een officieel erkende status van een beroep, iets wat haar moeder nooit had bezeten. Het behalen van dit diploma betekende nog iets anders. Hiermee was Marie in staat zich een betaalde werkring te verwerven. Zij was in principe economisch zelfstandig en kon zich permitteren eigen keuzes te maken, onafhankelijk van de zorg van familie of eventuele echtgenoot. Aangezien Carel volgens de huwelijks wetten heer en meester was over zijn gezin, zou het gezin ook naar Nederland gaan. De landverhuizing kwam in een versnelling enkele maanden na het examen van Marie. Het benodigde reisdocument werd op 2 juli 1871 afgegeven, bestemd voor Carel en 'son epouse, 3 enfants et sa belle-mère et une domestique Javanaise nommé Md[Inam]'.¹⁹⁴ De reis zou gaan via Marseille. Zo'n drie weken later adverteerde Carel in de krant dat er bij hem thuis aan de Schoolweg een grote vendutie werd gehouden. De opsomming van alle meubelen en inboedel, waarvan eerder al melding werd gemaakt, toonden een Europese levensstijl, met aandacht voor kunst en cultuur. Alles, zelfs 'eene mooie verzameling Boeken' was te koop. De boeken, waaronder ongetwijfeld ook die van de gretige lezeres Marie, mochten niet mee. De bagageruimte aan boord was beperkt.

De 'belle-mère' op het document was uiteraard Sajia. Zij ging mee, al is het onduidelijk of en in welke mate dat vrijwillig geschiedde.

Carel en Wiesje met hun kinderen Marie, Chrisje en Nico, dan Sajia en een Javaanse

dienstbode; zeven mensen die elk een eigen toekomstperspectief bezaten op het land waar zij heenreisden. Met hen reisden grote hutkoffers vol bagage, met alleen datgene wat strikt noodzakelijk was voor het nieuwe leven.

Carel Sloot verliet Indië in zijn vijfenveertigste levensjaar met een goed inkomen, al was dat was lager dan zijn laatste tractement aan de Bataviasche school. Als kostwinner moest hij van het pensioen de levensstijl van een gezin plus schoonmoeder financieren, inclusief huisvesting. Carel zelf bracht een mooi curriculum vitae mee naar zijn geboorteland, waarmee hij indien nodig of wenselijk een nieuwe betrekking of privé-leerlingen zou kunnen vinden. Voor zijn bijna even oude echtgenote Wiesje moet het afscheid van haar geboortegrond moeilijk zijn geweest. Hier lagen al haar herinneringen aan haar meisjestijd en hier waren haar kinderen geboren. Repatriëring heette het weliswaar, maar Wiesje repatriëerde niet, zij moest definitief afscheid nemen, zonder dat zij de zekerheid van een nieuw thuis bezat.

En de anderen? Chrisje was 14 jaar, oud genoeg om te beseffen dat de landverhuizing ingrijpend zou zijn. Nico had zijn tiende verjaardag gevierd op 7 augustus, de maandag van de vendutie. Ze wisten in het nieuwe land naar school te moeten gaan. Dat ze zich nog iets van Nederland herinnerden van het verlof, lijkt aannemelijk. Chrisje was in 1866 pas elf, Nico acht jaar, en dat verlof lag inmiddels vijf jaar achter hen, in jonge kinderlevens een bijna eindeloze periode. Misschien had Marie hde 'kleintjes' verteld over haar eigen ervaring in die jaren, waarin het besef van anders-zijn ontwaakt moet zijn. De achttienjarige Marie bevond zich het meest van allen tussen twee werelden in. Indië kende zij, en zij hield intens van het land. Nederland herinnerde zij zich, met ongetwijfeld gemengde gevoelens. Ze had een hutkoffer vol manuscripten gevuld.¹⁹⁵

Sajia liet een luxe kabinetsfoto van zichzelf na voor de achterblijvers in Indië. Misschien wist zij in haar hart dat ze niet terug zou keren uit het vreemde, verre land.

Zo reisde de familie Sloot naar Nederland in augustus 1871. De Indische jaren waren afgesloten.